

Wilhelm Schimidt-Biggemann, Topica universalis

Kovač, Srećko

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1986, 12, 245 - 247**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:842514>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Wilhelm Schmidt-Biggemann, *TOPICA UNIVERSALIS. Eine Modellgeschichte humanistischer und barocker Wissenschaft* (Paradeigmata 1), Felix Meiner Verlag, Hamburg 1983, XXIV, 330 str.

Habilitacijski rad W. Schmidt-Biggemanna (Slobodno sveučilište Berlin) vrijedan je prilog povijesnofilozofijskim i povijesnoznanstvenim istraživanjima. Obuhvaćajući otprilike razdoblje od 15. do 18. stoljeća, autor se bavi razvojem, transformacijama i unutrašnjim teškoćama mogućeg univerzalnog znanstveno-disciplinarnog sistema, znanstvene enciklopedije, i to s obzirom na problem univerzalne topike, koja svaki put na određen način taj sistem treba omogućiti, kako njegovo formiranje, tako i disponiranje njime. Knjiga prikazuje nastajanje, procvat i zatim postupno rasvaranje i raspadanje takve na topici utemeljene (humanističke i barokne) znanosti, te ujedno i nastajanje jednog novog tipa znanosti — moderne prirodne znanosti. Pri tome interpretacija strogo i dosljedno nastoji biti historijski adekvatna (npr. da se moderna shvaćanja, pojmovi itd. ne projiciraju u ono vrijeme kad još sami nisu bili ni nastali).

U taj je okvir smješteno obilje materijala, sama knjiga ima u neku ruku enciklopedijski karakter, iako zapravo nastoji fiksirati samo ona mjesta koja su najvažnija ili karakteristična za spomenuti razvoj. Tu ćemo, pored nekih najznačajnijih, naći i dosta manje ili gotovo nepoznatih imena iz povijesti filozofije i znanosti. Petogodišnji rad u Biblioteci vojvode Augusta u Wolfenbüttelu omogućio je, naime, autoru pristup do mnogih teško dostupnih edicija iz prošlih stoljeća, koje su zatim prezentirane u knjizi, ali je, s druge strane, time bio uvelike određen i izbor materijala. Općenito se može reći da je naglasak stavljen na njemačke pisce, dok su od ostalih došli u obzir samo neki najznačajniji, oni koji predstavljaju najutjecajnije evropske filozofijsko-znanstvene smjerove (tako npr. Ramus, Zabarella, Bacon, Descartes itd.). Ako stoga u knjizi nećemo naći mnogo toga što bi se specijalno ticalo npr. situacije u južnoj Evropi (pa tako niti hrvatskih filozofa i znanstvenika), knjiga ima, rekonstruirajući glavna »mješta« općeevropske situacije, veliku, upravo topičku vrijednost za svako istraživanje koje se bavi pojedinim kulturnim sredinama, a posebno kad je riječ o hrvatskoj filozofskoj baštini, koja ni za jednu sredinu nije isključivo vezana.

U prvom poglavlju autor pokazuje kako kod R. Agricole dolazi do stanja logike i retorike, premještanjem akcenta sa silogistike na topikiku, do naglašavanja psihologijskog aspekta dijalektike, te kao posljedica do »nivelniranja« razlike vjerojatnog i izvjesnog, stvarnog i psihološkog, indukcija se po značenju izjednačuje sa silogizmom itd. Putem te retoričko-psihologijske »kontaminacije« dijalektike omogućeno je obuhvatno, mnogostrano orijentiranje, te slobodno disponiranje znanjem, ali s druge strane dolazi do »gubitka« metafizički osiguranog reda, metafizičke sigurnosti spoznaje. Nadalje vidimo kako se taj proces dovršava kod Erazma (širenje topičkog područja na historiju i poeziju, topos postaje učeni citat, sentencija, ali stoga potpuno nestaje unutrašnja logička struktura) te se javlja potreba za redom, za kriterijem orijentacije (npr. Melanchthonovo konstituiranje »vodećih pojmova« za pojedine znanosti, čime se sprečava da se pojedine znanosti međusobno ne razlikuju i miješaju).

Osigurani racionalni i ujedno pedagoški adekvatan red, koji omogućuje da čitavo područje iskustva, sve historijsko (u širem smislu) znanje bude na dispoziciji, autor pronalazi kod P. Ramusa, gdje se prvi puta javlja novovjekovni pojam metode i sistema. Naglasak je time premješten

sa *inventio* (Agricola) na *iudicium*, sa ustanovljavanja pojedinačnih sudova na njihovo sistematsko mjesto. U tom kontekstu pisac u glavnim točkama skicira i jednu, da tako kažemo, pretpovijest ramizma: od Vincentiusa Bellovacensis-a u 13. st., koji međutim nije uspio uspostaviti homogenitet i preglednost znanja, preko jedinstva znanosti kod Lullusa, do upotpunjavanja i predisponiranja *artes liberales* kod G. Reischa, odnosno kod J. Stercka van Ringelbergha; posebna je pažnja poklonjena »prvom uspjelom pokušaju novovjekovne polihistorije da se znanost opiše kao iskustvo ukupne historije« — 1551. kod Chr. Mylaeusa; kao što je skicirana i povijest samoga ramizma: prikaz čitave filozofije ramističkom metodom i primjena te metode na jurisprudenciju (J. Th. Freigius), filiporamizam, ramistički univerzalni leksikon (Th. Zwinger), koji se na koncu, uslijed gomilanja materijala a da bi se omogućila njegova veća pristupačnost, preuređuje prema abecednom redosljedu (izdanje iz 1631. L. Beyerlincka), čime je »indiciran... kraj ramizma... i početak kraja topičke univerzalne znanosti« (str. 66).

U *drugom* poglavlju pisac se bavi odnosom ramizma i aristotelizma. Najprije je riječ o J. Zabarelli, koji polazi od aristotelovskog razlikovanja teorijsko-kontemplativnih i praktičkih znanosti. Tu vidimo kako se ukida univerzalna primjenljivost jedne metode (što karakterizira ramizam) — Zabarella uvodi strogo razlikovanja kompozitivne (sintetičke) i rezolutivne (analitičke) metode — čime je izgubljena »jedinственost znanosti«, a akcent se s definicije i dispozicije premješta na stvarnu spoznaju. Zatim je prikazana recepcija tog aristotelizma, gdje s jedne strane dolazi do pokušaja ponovnog uspostavljanja jedinstva znanosti putem nekog univerzalnog sistema (C. Timpler), a s druge do daljnjeg produbljavanja nejedinstva razlikovanjem još i historije, koja kao spoznaja pojedinačnog nije ni teorijska ni praktična disciplina te uopće nema neku svoju specifičnu metodu (B. Keckermann). Nastojanje da se povežu ramizam i aristotelizam prisutno je kod J. H. Alsteda, i to na osnovi lulističke kombinatorike — čemu je posvećen veći odjeljak. Na kraju poglavlja bavi se autor novoplatoničkom koncepcijom enciklopedije (J. A. Comenius) koja se, uslijed neizvedivosti programa, pokazuje kao utopijska — za razliku od Alstedove enciklopedije (iz 1630) koja se ograničila na postojeći fundus znanja (str. 139).

Lulistička kombinatorika, koja implicite sadrži odgovore na sva pitanja pa kao takva fungira kao osnova sve znanosti (str. 161), tema je *idućeg* poglavlja. Autor prikazuje i njeno proširenje kod Alsteda putem Aristotelovih kategorija, kao i putem ramističke dispozicije, kojom se sve smislene kombinacije organiziraju kao elementi jednog sistema, odnosno enciklopedije. Sama, naime, kombinatorika garantira jedino potpunost invencije, ali ne i sistematsku dispoziciju tako inveniranih pojmova i stavova. To je jasno pokazano kod A. Kircher-a, koji želi usavršiti — dalje formalizirati i konkretizirati — simboličko označavanje u *ars combinatoria*. Unutarnje poteškoće povezivanja lulističke invencije i ramističke dispozicije autor dalje demonstira kod Leibniza, kod kojeg *iudicium*, ograničeno na analizu definicije, ne može vršiti funkciju dispozicije (kao kod Ramusa). Kod Leibniza su, kako se vidi, također prisutne i teškoće koje proizlaze iz povezivanja silogistike i matematike.

Zatim je riječ o modernoj prirodnoj znanosti (pisac se osvrće na Fr. Bacon-a i T. Campanellu), koja više nije polihistorijska, nego napušta ideju neke od istraživanja prirode nezavisne topike i ukida primat topičkih znanosti (dijalektika, retorika) stavljajući ih u ovisnost od iskustva prirode (u tome autor i vidi razliku prema »baroknoj« i prema »humanističkoj«

univerzalnoj znanosti). Dok, međutim, Bacon u svom enciklopedijskom projektu (*De augmentis scientiarum*) ipak poseže za modelom univerzalne topike (nasuprot prirodnoznanstveno, indukcijski orijentiranom *Novom organonu*), Campanellina filozofija ostaje, prema autoru, u potpunosti fizikalno fundirana. Kao i aristotelizam, usmjerena na same stvari, moderna prirodna znanost se od njega razlikuje po eksperimentalnom umjesto kontemplativnog pristupa. I prirodnoznanstveno i polihistorijski orijentirani enciklopedijski projekti traže za svoje ispunjenje odgovarajuće, idealne uvjete, pa stoga konsekventno stoje u horizontu utopije (prikazane su utopije kod Bacona, J. V. Andreaeja, Campanelle te Leibnizovo »društvo teofila«).

Taj utopijski karakter topičkog modela znanosti, vidimo u *petom* poglavlju, dosljedno vodi do njegovog »diskreditiranja«. Izloženo je kako inventio dobiva primat pred iudicium a samo iudicium se transformira, gubi funkciju disponiranja te umjesto toga dobiva funkciju izbora, selekcije historijskog materijala. Univerzalna topika završava na taj način u eklekticizmu: izloženi su primjeri G. J. Vossiusa, D. G. Morhafa te »kritički eklektizam« Chr. Tomasiusa, gdje se sav historijski materijal (uključujući i teorijske znanosti) vrednuje prema moralno-političkim principima. Na kraju se univerzalna topika reducira na stručne uvode (gdje postaje partikularnom topikom) i bibliografije (argument se svodi na bibliografski podatak), da bi se izgubila u abecednim i stručnim leksikonima.

U kratkom završnom poglavlju pisac skicira nastanak i razvoj novog znanstvenog modela i njegove metode kod R. Descartesa, Chr. Wolffa i Al. G. Baumgartena.

Knjiga sadrži opsežnu bibliografiju primarne i sekundarne literature. Posebnu svježinu knjizi daju brojni pretisci naslovnih stranica, tablica i skica iz izvorne literature.

SRECKO KOVAČ